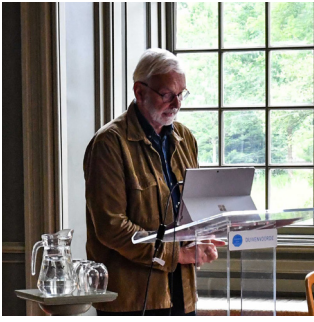

TOESPRAKEN

door Erik A. de Jong, Tomas Degenaar en Hannah Schubert
ter ere van de benoeming van Michael van Gessel tot
buitengewoon lid van de NVTL

[Erik A. de Jong, Leerstoel Cultuur, Landschap en Natuur, Universiteit van Amsterdam emeritus]

Michael Van Gessel, geboren op 7 november 1948, ontwikkelde in Nederland gedurende zijn lange loopbaan tuin- en landschapsarchitectuur tot een integrerende ontwerpdiscipline van internationale allure. Steeds zoekt zijn talent naar de essenties van tuin tot landschap als integraal onderdeel van de complexe en verstedelijkende cultuur.

Zijn oeuvre, opgebouwd sinds 1978, verradt een intense artistieke en praktische beheersing van een vak op momenten dat de publieke en private ruimte versplinterd werd door individualisme en subjectiviteit bij opdrachtgevers en vakgenoten. Van Gessel heeft de tuin- en landschapsarchitectuur met grote artistieke kennis en intuïtie ontwikkeld tot een omvattende, gelaagde, strategie om het landschapontwerp op zowel kleine als grote schaal tot motor te maken van ons ruimtelijk denken en onze belevingswereld.

Zijn afstudeeronderwerp in Wageningen uit 1978 – een studie van park Groeneveld in Baarn – confronteerde Van Gessel met de kracht van de moderne traditie van zijn leermeesters, die zich vertaalde in terughoudendheid, eenvoud, abstractie, soberheid en vanzelfsprekendheid. Ontwerpen werd hem geleerd als ruimtelijk inrichten, als regisseren van het samenspel van biotische en abiotische gegevens, waarvoor men keuzes moet maken op basis van observatie, analyse en kennis. Maar hij voegde daar zelf inzichten aan toe. Allereerst openbaarde en bevestigde zijn afstudeerproject de rol van de

geschiedenis, niet als een autonoom gegeven, maar als nieuwe context en bron voor de grammatica van de landschapsarchitectuur als zelfstandig vak.

Beeld: Michael van Gessel, studytrip Central Park NY 2007

Van Gessel werd immers voor zijn reconstructieplan geconfronteerd met de noodzaak tot een interpretatie van de geschiedenis vanuit het perspectief van de ontwerper. Daarvoor moest Van Gessel de geleerde beginselen van het modernisme verbinden met nieuw inzicht in het klassieke vocabulaire van de landschapsarchitectuur. Landschapsstijl en geometrische stijl ontdekte hij als stijlvormen, echter niet als absoluut normgevend of stijlvast, want ze waren in verschillende periodes voor ontwerpers op verschillende manieren ingezet om te reageren op en te interveniëren in de lokale topografie. Deze verkenning betekende voor Van Gessel dat het mogelijk

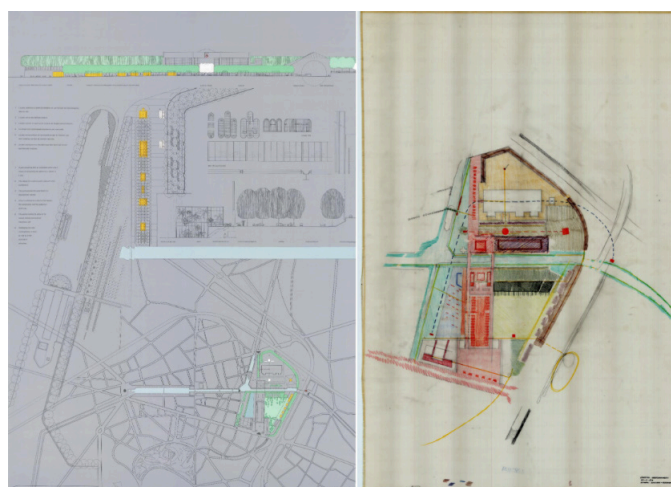
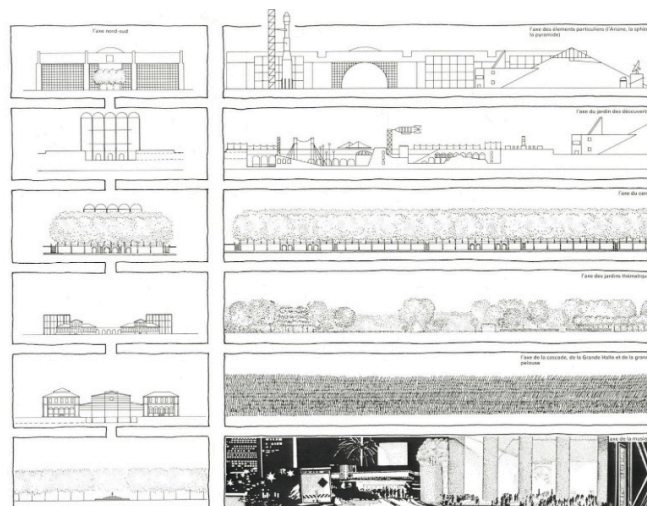
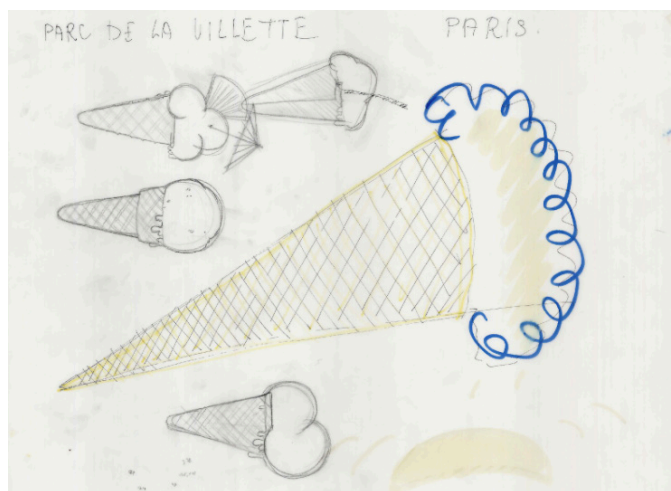
was de grenzen van het modernisme te verkennen en te verleggen. Voorbij het modernisme kon worden gezocht naar de essentie der dingen, die niet in het generale of het stilistische te vinden was maar in het specifieke, in de 'locus' zelf. Het landschap, de plek, spreekt nog voor er ontworpen wordt. Michael citeert graag de 18de-eeuwse theoreticus Joseph Spence: 'What is, is the great guide as to what ought to be'. Door middel van observatie en vervolgens analyse kan pragmatisch gezocht worden naar structuur, vorm en betekenis van wat was, is en kan zijn.

Van Gessel begint hier aan de ontwikkeling van een agenda die de betekenis van de landschapsarchitectuur verbreedde, uitwerkte en emancipeerde. Als geschiedenis en actualiteit immers geen antithese vormen, kunnen zij elkaar overstijgen door middel van een transformatie en daarin 'eigentijds' zijn. Bovendien leidde de ontdekking van het vocabulaire van de geschiedenis tot het heruitvinden van een ontwerphouding die de grammatica van de landschapsarchitectuur opnieuw kon inzetten als een hybride, integrerende activiteit.

Voor hem scheidt landschapsarchitectuur een ruimtelijke encensering die uitgaat van vitale relaties en spanningen, van proces en verandering in plaats van statische, onveranderbare waarden. Tegelijkertijd biedt landschapsarchitectuur hem de mogelijkheid de landschappelijk ruimte als grafisch formalistisch op te vatten, als ritme, reeks, herhaling of als een zelfstandige minimale, vlakke geometrie die ruimte maakt, ruimte geeft en ruimte laat. Los van het dualisme tussen modern en oud, kan de landschapsarchitectuur zich op al deze verschillende manieren bewijzen als ruimtelijk, materieel en temporeel. Op de laag van topografie en bodem scheidt de landschapsarchitectuur een gearticuleerde ruimte en vertoont hij zich als een discipline met eigen waarden van hard en zacht, van aanwezig worden en verandering, van patroon en vorm, gedifferentieerd naar plantaardige of harde materialen. Architectuur en landschappelijke ruimte zijn vergelijkbare eenheden, in plaats van de marginalisatie die de landschapsarchitectuur in het modernisme gedurende zijn begintijd nog vaak ten opzichte van architectuur en stedenbouw ten deel viel. Landschapsarchitectuur weerspreekt op die manier het in het modernisme zo vaak gemaakte onderscheid dat landschap alles is wat architectuur niet is. Voor Van Gessel betekent het dat de taken van de landschapsarchitect kunnen worden uitgebreid naar het gebied van de stedenbouwkundige ruimte en ditmaal als gelijkwaardige partner.

Toen Van Gessel in oktober 1979 toetrad tot het landschapsonwerpbureau dat Riek Bakker en

Ank Bleeker in 1977 startten, was dat halverwege 1979 al uitgegroeid tot een vestiging met twaalf medewerkers. Hij zou er 18 jaar werken, waarvan 7 als directeur. Het oprichten van dit bureau was een novum in de landschapsarchitectuur dat zich tot dan toe voornamelijk afspeelde in overheidsinstellingen als Staatsbosbeheer, grote, hoofdzakelijk technisch georiënteerde, private bureaus of firma's op het gebied van architectuur en planning.

Beelden: Parc La Villette

In 1982 neemt Bureau Bakker en Bleeker b.v. aan de prijsvraag voor Parc La Villette in Parijs, waarvoor het in de 1ste ronde de 1ste prijs ex aequo zou behalen. Dit is een niet geringe prestatie: de prijsvraag geldt in de recente geschiedenis als de belangrijke katalysator in het genereren van een hernieuwde, internationale belangstelling voor landschapsarchitectuur in een stedelijke context. Het is voor het eerst in vele decennia dat een prijsvraag aanspraak deed op de landschapsarchitectonische discipline als een zelfstandig, artistiek ontwerpvak. Voor Van Gessel is het werken in dit ontwerpteam een openbare ervaring. Hun ontwerp van La Villette wordt de uitkomst van een proces van zoeken, waarbij 'de emotionele betekenis van vorm, ruimte en materiaal' een belangrijke rol speelt, zoals het bureau het zelf formuleerde. Hoofdzakelijk helder geometrisch/ architectonisch opgezet en gedetailleerd met diverse tuinen, kunstwerken in de vorm van gestileerde abstracte rotsen en een muziekstad, legt het ontwerp hoofdlijnen en hoofdbestemmingen vast, maar laat het tegelijkertijd ruimte voor veranderend gebruik. Het bureau noemt het park een 'stedelijk bouwwerk', uitgaande van de 'samenhangende stad', waar groen niet als een 'hoofdzaak, maar ook niet als een bijzaak' werd gezien. Deze statements geven voor dat moment een volkomen nieuwe inhoud aan het landschapontwerp, haalt het uit een isolement en zet het neer midden in het brandpunt van de stad.

Beeld: bureau B+B 1991

Als Van Gessel in 1991 aantreedt als directeur, profileert B+B, zoals het bureau dan inmiddels is gaan heten, zich als een vooruitstrevend, open bureau met navenante opdrachten. Het accent ligt, als antwoord op de jaren zeventig waarin kleinschaligheid en ecologie de hoofdtoon voerden, op de architectonische kant van het vak. Helderheid, hiërarchie, hoofdlijnen en het grote gebaar, een hechte, sobere of serene structuur als raamwerk voor

variatie zijn begrippen waarmee het bureau zichzelf aanprijst. Het adverteert zichzelf nadrukkelijk als een bureau voor landschapsarchitectuur en stedenbouw, bovendien als een bureau dat beleid ontwikkelt en restauratie van parken als een specialiteit ziet, graag samenwerkt met diverse disciplines en waarde hecht aan de vak discussie. Deze omvattende agenda schetst de context waarin Van Gessel zich binnen twaalf jaar ontplooië en zijn eigen bijdrage leverde, bovendien vertegenwoordigt het de lijn die hijzelf als directeur succesvol verder ontwikkelde. Onder zijn leiding werd het bureau een kweekplaats van talent dat later zelfstandig zijn eigen weg zal gaan. In deze periode neemt zijn aantal activiteiten in onderwijs en commissies toe, aanwijzing dat zijn autoriteit groeiende is.

Beeld: de tijd bij bureau B+B

Vanaf 1997 begint hij als zelfstandig ontwerper en adviseur. Het is tegen deze achtergrond dat Van Gessel in zijn werk en activiteiten de historische genealogie en de eigentijdse grondslag van zijn vak herschrijft. Zijn ontdekking van de onderliggende kracht van de landschapsarchitectuur brengt inherente thema's binnen de traditie van zijn vak opnieuw naar voren, zonder overigens de belangrijke lessen van het modernisme te vergeten: het landschapontwerp is een volwaardige discipline, drager van stedelijke en landelijke vernieuwing, met een rijke en diverse typologie. Het vertegenwoordigt een dubbelideaal van natuur en cultuur door middel van een sterke vormwil en esthetica, en kenmerkt zich door het werken aan historische en eigentijdse ontwerpen te ondernemen in samenwerking met andere ontwerp- en artistieke disciplines. Ik ben dankbaar dit zelf in projecten met Michael te hebben ervaren, het heeft mijn inzichten diep gevormd en mij gesterkt in mijn ontdekkingen als cultuurhistoricus dat tuin- en landschapsarchitectuur een discipline van groot belang is, was en zal zijn. In het huidige, zich veranderende landschap van opdrachten die moeten beantwoorden aan de eisen van onze tegenwoordige tijd, geloof ik dat Michaels uitgangspunten nog altijd een grote bron van kennis en instructie bevatten. Ze herinneren immers continue aan het inzicht dat helder en sober ontwerpen de

sleutel is voor het oplossen van huidige problemen, zoals het inpassen van groen in de stad ten behoeve van bewoners, klimaat en biodiversiteit. Dat vraagt durf en overtuiging nog steeds te geloven in landschapsarchitectuur.

Zonder ondersteuning van generatiegenoten en ontwikkelingen in de ontwerpvelden van architectuur en stedenbouw is dit alles voor Michael niet mogelijk. Aan de Technische Hogeschool van Delft heerste onvrede met de functionalistische stedenbouw, en het verdwijnend besef van de culturele betekenis van de stad. Frits Palmboom (1951) levert in zijn Rotterdam, verstedelijkt landschap uit 1987 expliciet kritiek op het feit dat het begrip stedelijk uitsluitend gedefinieerd werd in termen van gebouwen en gebouwde ensembles. Hij verwerft zich vrijheid met het inzicht dat het sociale en functionele programma van de modernistische stedenbouw losgelaten moest worden. Als alternatief brengt hij naar voren dat landschap het centrale begrip in de stedelijke context dient te zijn en dat verstedelijkt duidt op een proces in plaats van een situatie. Stad en landschap zijn geen aparte fenomenen noch elkaars tegenpolen. Ook Palmboom en anderen trachten in de geschiedenis nieuwe aanknopingspunten en referenties te vinden. Dit geloof in tijd en proces, in dynamiek en traagheid maakt de stedenbouwer eerder tot een regisseur van de al dan niet historische gelaagdheid van de plek, dan een bouwer van objecten. Waar het gaat om de identiteit van plek en plaats, wordt de stad ook eerder een atlas van emoties en herinnering dan een staalkaart van economische en sociale functies. Van Gessel heeft zich vanaf het begin hier zeer verwant mee gevoeld. Dit bondgenootschap van stad en landschap is van vitaal belang geweest voor Van Gessels positie in de emancipatie van de landschapsarchitectuur.

Beelden: Artis

Het handschrift van Van Gessel is terug te vinden in zijn ontwerpproces. Hij werkt ambachtelijk met de hand. Transparant tekenpapier, zwarte viltstiften, linialen, tekenmodellen, topografische kaarten en een verzameling ornamenten vormen zijn gereedschap. Van de topografische kaarten worden in een proces van abstractie selectief de elementen overgetrokken die later de ruggengraat vormen van het ontwerp. Samen met observatie ter plekke resulteren deze studies in inventarisaties, ruimtelijke analyses of masterplannen. Het ontwerpproces zelf is selectief en interpretatief omdat storende elementen van de topografische kaart die Van Gessel wil 'opruimen', niet worden opgenomen in het streefbeeld van het ontwerp dat uit hoofdlijnen bestaat.

Beeld: beeldarchief Michael van Gessel

Van Gessel is vooral geïnteresseerd in de grafische werking van zijn ontwerp en het medium om dat te testen en tot stand te brengen is de lijntekening in zwart en wit. In dunne zwarte lijnen op transparantpapier getekende ruimtelijke composities of kleine weelderige en ornamentale details, zij vertegenwoordigen uitersten in het ambachtelijke universum van het handschrift van Michael van Gessel. Dit handschrift leest in overdrachtelijke zin als de werking van zowel zijn intuïtieve verbeelding, als zijn analytische ontwerpwijze. Zij belichamen voorkeuren, ideeën en strategieën, die bewust of onbewust, berekenend of intuïtief van invloed zijn op zijn werk. Van Gessel zegt van zichzelf dat hij geen theoreticus is. Zijn ontwerpopvattingen kunnen we dan ook niet uit een handzaam pamflet of gepubliceerd geschrift van zijn hand halen maar dienen we te extrapoleren uit zijn getekende ontwerpen, de bijbehorende toelichtingen, het gerealiseerde werk en uit artikelen en interviews. Uit die werkwijze is overigens een respectabele hoeveelheid teksten naar voren gekomen die de moeite van het bestuderen waard zijn. Dit alles is nu gelukkig als archief bewaard gebleven dat hij al vroeg voorbeeldig heeft laten inventariseren en ordenen. Het kostte moeite en overredingskracht

– het Centre Canadien d'Architecture was direct en oprecht geïnteresseerd in zijn verzamelingen – maar uiteindelijk berust dit alles nu op het Nieuwe Instituut, met als effect dat er eindelijk wordt nagedacht over de erfenis van het papieren geheugen van de Nederlandse landschapsarchitectuur in het algemeen.

Van Gessel heeft aangegeven dat hij na zijn studie van Jos Jacobs (1947–1991), zijn collega bij Bureau B+B, 'de gave van vrijheid en speelsheid in het ontwerpproces' heeft geleerd en met name de waarde van intuïtie en instinct in plaats van analyse aan het begin van het ontwerpproces. Als de analyse, de structuur en de functies letterlijk in kaart gebracht zijn, komt het moment voor intuïtie, die werkt als een katalysator tussen analytische gegevens en het artistieke ontwerpproces. In het ontwerpproces speelt intuïtie ook een rol in het proces van de detailvormgeving, vooral bij de keuze van ornamenten voor hekken, brugleuningen of bloembedden. Deze intuïtie heeft vooral veel te maken met een artistiek zoeken naar een vorm, een ruimtewerking, een beeld, een uitzicht of een contrast.

Beeld: Grebbeberg

Hard en zacht kunnen als gemeenschappelijke noemer fungeren voor de manier waarop Van Gessel zowel zijn supervisetaken als ook zijn eigen ontwerpen benadert. Bij supervisie vertaalt zich het stellen van grenzen als de harde kant en het geven van ruimte als de zachte kant. Zijn supervisor schap van de IJ-oeveren bijvoorbeeld, wordt gekenmerkt door grote strengheid ten opzichte van de deelnemende architecten om het concept van het masterplan te bewaken, er worden geen concessies gedaan, en er wordt gestreefd naar goede detaillering ook door een mate van vrijheid toe te laten, maar altijd binnen kwalitatief hoge kaders.

Bij ontwerpen van Van Gessel kan men het contrast van hard en zacht terugvinden in zijn houding ten

opzichte van verandering, toeval en detail. De essentie van landschapsarchitectuur is voor hem verandering: seizoenen, weersomstandigheden, levensverwachting van planten en het gebruik maken van het verloop van de tijd die veranderingen doet optreden. Hoe incorporeer je verandering in een ontwerp dat ook op de lange termijn moet bestaan? Van Gessel kiest voor hard en zacht. Hij ontwerpt een hoofdstructuur die 'vast' is maar waarvan de invulling tot op zekere hoogte veranderlijk mag zijn.

Beeld: Herenstraat

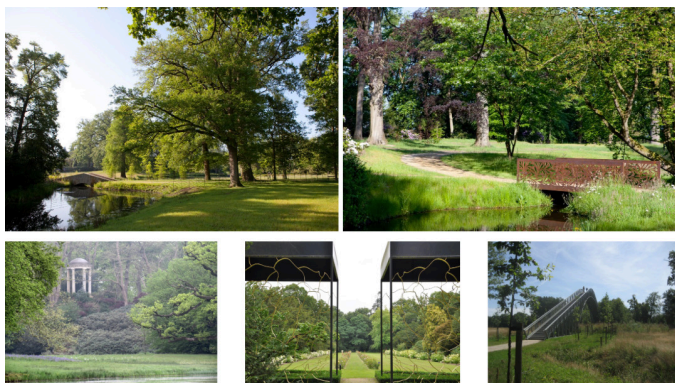
Door de dynamiek van tijd en proces toe te laten hoeft niet alles totaal beheerst te worden en wordt niet gestreefd naar een statisch architectonisch eindbeeld. Dat kan ook inhouden dat een structuur niet in een keer ingevuld hoeft te worden: binnen het vaste kader kun je terreinen bewaren voor latere invulling. Met name in het stedelijke landschap is het een overweging waard om tijdelijke bebouwing toe te laten of gedeelten van het bouwvolume niet in te vullen om dat aan de toekomst over te laten.

Voor Van Gessel betekent dynamiek in het ontwerp niet in eerste instantie afhankelijkheid van ecologische processen, al heeft hij die op verschillende momenten in zijn ontwerpen geïncorporeerd. Het grootste spanningsveld ontstaat tussen sterke vormgeving en levendig natuurlijk en/of sociaal proces. Het park bij de Amsterdamse Westergasfabriek uit 1997 (niet gerealiseerd) werd door hem als een dynamisch proces in een stedelijk geheel opgevat, als een ontwerp dat kon groeien, nooit af was en waarvan de invulling zich met de tijd konden wijzigen afhankelijk van zich veranderende behoeften en wensen. Waarvan onderdelen al naar gelang de situatie in de tijd vroeger of later, soberder of rijker konden worden uitgevoerd.

Van Gessel 's voorkeur voor soberheid verklaart hij zelf uit zijn (seculier-) calvinistische opvoeding, maar laat

zich ook terugbrengen tot een laat modernistische, abstraherende tendens in zijn eigen vak, in architectuur, binnenhuiskunst en design. Dat blijkt bijvoorbeeld uit zijn samenwerking met architecten als Felix Claus (1956) en Kees Kaan (1961). Met hen deelt Van Gessel de behoefte om de scheiding tussen ‘low practice’ en ‘high theory’ te doorbreken en ontwerpen te maken die dienend zijn aan hun directe doel en zich niet over de hoofden van gebruikers heen richt tot collega-architecten en critici. Soberheid is hier een voorwaarde voor het bereiken van kwaliteit.

Heden en verleden spelen vooral bij de herstructurering van cultuurlandschap en park en bij gedenkplaatsen een rol. Kernvraag is hier hoeveel ruimte nieuwe elementen krijgen ten opzichte van historische elementen en structuren en hoe heden en verleden in een transformatorisch proces met elkaar verbonden kunnen worden, zoals hier op Duivenvoorde.

Beeld: Landgoed Twickel

Historische elementen, structuren en atmosferen van een onderhanden object zijn altijd het uitgangspunt. Wel vindt Van Gessel dat de ontwerper ook het recht heeft historische elementen en structuren te verwijderen of te veranderen. Zelfbewust eist hij dat recht op als historische elementen niet in zijn visie passen of volgens hem gewoonweg niet mooi zijn. Op Twickel, zolang het historische systeem van het landschapspark niet wordt ontworpen, voelt hij zich vrij om een nieuwe lijnvoering van paden en waterpartijen te ontwerpen. Wat nieuwe elementen betreft is Van Gessel voorstander van het recht van elke generatie om nieuwe elementen in eigentijdse vormgeving toe te voegen aan de historisch gegroeide situatie. Het moet echter altijd wel een kwalitatieve verbetering zijn.

Historiserend ontwerpen beschouwt hij dan ook als het zich onttrekken aan de uitdaging om de historisch gegroeide kwaliteit van een plek met een eigentijds ontwerp te evenaren of te transformeren naar een eigentijdse kwaliteit die opnieuw drager kan zijn voor toekomstig cultuurbezit. Die visie continueert wat

Hermann von Pückler–Muskau, die net als Michael ontwierp aan Twickel, al in 1834 noteerde ‘... wij zijn niet in staat in de landschapsarchitectuur een blijvend, vast voltooid werk af te leveren zoals de schilder, de beeldhouwer en de architect, want het is geen dood maar een levend werk, en evenals de beelden der natuur kunnen ook de onze [...] nooit stilstaan, nooit geheel vastliggen en aan zichzelf worden overgelaten. Voor dit soort werken is dus voortdurend een sturende en kundige hand nodig.’

Beeld: Michael van Gessel op landgoed Twickel

Van Gessels ontwerpen activeren deze traditie. Van Gessel oriënteert zich daarbij aan de veranderingen die in het historisch proces zijn opgetreden door structuren uit verschillende fasen in zijn ontwerp op te nemen. Niet als een saaie catalogus van historische vormen, maar getransformeerd tot een eenheid die men opnieuw eigentijds zou kunnen noemen. Hierbij dienen de eisen van de monumentenzorg aan de ene kant en het streven naar een zelfbewuste eigentijdse vormgeving aan de andere kant te worden afgewogen. Deze dialoog te zijn aangegaan, mag gerekend worden tot het essentiële talent van Van Gessel. Hij heeft daarmee het denken over de toekomst van historische landschapsarchitectuur ingrijpend gewijzigd. Als zijn werk ergens een sterk theoretisch standpunt belichaamt, dan is het hier.

Als men de indrukwekkende oeuvrelijst van Van Gessel bestudeert dan valt op dat hij alle schaalniveaus ontwikkelt en het vak breed tegemoet treedt: stedenbouw en openbare ruimte, stadsparken, landgoederen en landschap, gedenkplaatsen en tuinen. Van Gessel heeft ingezien dat het ontwerp niet eindigt bij zijn realisatie, maar dat de betekenis ervan pas begint in de wijze waarop het voorwaarden scheppend is voor zijn eigen dynamische voortbestaan, ontwikkeling, groei en gebruik en wel zo dat men de indruk krijgt dat de kwaliteiten van landschap altijd al aanwezig waren. De esthetische en functionele

kracht van zijn landschapsarchitectuur ademt een vanzelfsprekende terughoudendheid, maar is juist daarin volkomen aanwezig. Kracht en sensitiviteit kenmerken Michael ook als persoon, als mens – een instelling die hem niet heeft verlaten, ook al heeft hij zijn ontwerpactiviteit moeten beëindigen. Met deze nog immer aanwezige, bewonderenswaardige vitaliteit, is Michael van Gessel niet alleen een belangrijke speler in de emancipatie van de landschapsarchitectuur in de afgelopen 40 jaar, maar heeft hij die door zijn werk en zijn persoonlijkheid in zijn lange loopbaan ook altijd actief en intens bevorderd en mogelijk gemaakt.

Beeld: Grachtentuin Amsterdam

Zie ook: Erik de Jong & Christian Bertram, *Onzichtbaar Werk*. Michael van Gessel Landschapsarchitect, Rotterdam, Nai-uitgevers, 2008

[Tomas Degenaar, directielid Bureau B+B]

Park Valkenberg in Breda was eind jaren '80 en begin jaren '90 van de vorige eeuw een sleets en onveilig park. Dat wist elke Bredenaar. Ik ben opgegroeid in Chaam, een klein dorp ten zuidoosten van Breda. Wanneer ik met mijn ouders en broer als kleine jongen in de auto langs het park reed, had het altijd iets spannends. Deze donkere groene massa lag midden in de stad, maar we gingen er niet heen omdat het er te gevaarlijk zou zijn. Het had een reputatie die zich tot in de plattelanddorpen uitstreekte. Park Valkenberg was een stadspark waar je omheen liep in plaats van doorheen, zeker 's avonds. In het midden van de jaren '90 begonnen er werkzaamheden en veranderde het park in een veilige plek voor iedereen. Er was weer overzicht, doorzicht, ruimte voor spel en een nieuwe padenstructuur die het station met de binnenstad verbond. Nieuwe bruggen, een paviljoen en poëtische verwijzingen naar de geschiedenis zoals een verzonken parterre maakten het park af. Sociale veiligheid was hersteld, het romantische karakter was behouden en het parkgevoel was weer beleefbaar.

Heel Breda kon zien wat landschapsarchitectuur in de stad daadwerkelijk kon betekenen. Ik was als kind al geïnteresseerd in tuinontwerp en tijdens mijn middelbareschooltijd kwam ik erachter dat ik van landschapsarchitectuur mijn vak wilde maken. Breda toonde waargemaakte beloftes van ons vak om betere leef- en verblijfsplekken te maken. Ook belangrijke binnenstedelijke plekken als de Grote Markt, het Kasteelplein en de Veemarktstraat werden aangepakt, als ook vele straten en stegen. Als jonge tiener wist ik niet dat Michael van Gessel met het team van Bureau B+B achter de plannen voor de binnenstad en Park

Valkenberg zat. Daar kwam ik tijdens mijn studie in Wageningen achter, en nog meer tijdens mijn stage en werk bij Karres en Brands. Sylvia Karres werkte begin jaren '90 bij Bureau B+B en het team werkte aan de binnenstad van Breda en Park Valkenberg. Samen met Bart Brands leerden zij mij wat zij weer van Michael hadden geleerd. In een interview in ons bureauboek uit 2010 zegt Sylvia: 'Van Michael leerde ik het werken door de schalen en het plaatsen van je ontwerp in een groter structuurniveau'. Je bent meerdere generaties lang al een leermeester gebleken en de impact die je met je ontwerpen en ontwerphouding maakte klinkt nog steeds door.

Tijdens mijn opleiding in Wageningen leerde ik het werk van Michael beter kennen, maar niet de persoon achter de ontwerpen. Van Erik de Jong kreeg ik in 2008 je monografie 'Onzichtbaar werk' en later, in 2014, bracht hij me met jou in contact. We spraken een paar keer af in Café de Reiger in de Jordaan. Daar leerde ik je kennen als vriendelijk, aandachtig luisterend, maar ook ferm en uitgesproken. Je gaf me het advies vooral nog geen eigen bedrijf te beginnen. 'Die tijd komt nog wel', zei je. 'Leer eerst maar eens een flink aantal jaar bij verschillende bureaus van je collega's. Werk samen en geniet daarvan.'

Je motiveerde me naar Engeland te gaan, daar te leren en te ontwerpen. Naast het ontmoeten van mijn Britse vrouw – die hier naast pal Duivenvoorde op de British School lesgeeft – heeft die verhuizing me nog meer goeds gebracht. Ik heb kunnen leren van nieuwe perspectieven. Ik leerde werken en ontwerpen met hoogteverschillen, het integreren van paden op steile

hellingen. Ik zag hoe een nationale obsessie voor bloemen niet per definitie mooie beplantingsplannen oplevert. En ik zag nog meer dan in Nederland hoe onnodig een overdaad aan ontwerp is. Voor die paar momenten van persoonlijk advies voorafgaand aan mijn verhuizing ben ik je dankbaar.

Toen ik in Hilversum woonde kwam ik geregeld op Groeneveld. Een rustgevende plek waar je gedachten kunnen meanderen zoals de vijver zelf, en waar springende honden fonteinën van plezier maken. In 2019 bezocht ik Groeneveld samen met mijn vrouw en de Engelse dichter en tuinontwerper Sean Swallow. We namen plaats op een bank met uitzicht op het eiland dat je vol plantte met rode beuken.

Beeld: Groeneveld

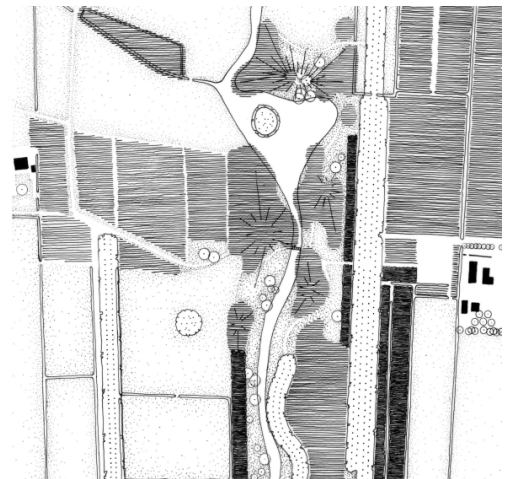
Sean, rouwend om het verlies van zijn moeder, raakte zeer geëmotioneerd bij het zien van dit eiland. Het eiland als bestemming, als onbereikbare plek van verlangen en herinnering. Voor hem, op dat moment, was het rode eiland meerdere dingen naast elkaar, mét elkaar. Het eiland was het dodeneiland van Arnold Böcklin en een paradijstuin in een woestijn van leegte in één.

Beeld: Böcklin en paradijstuin

Groeneveld is een plek om te ontladen en om te focussen. Een plek waar je blik en gedachten bewust gestuurd lijken te worden, maar waar altijd ook ruimte is voor vrije interpretatie. Een parkruimte met een gevoel van intieme beslotenheid én een gevoel van 'blik op oneindig', soms zelfs tegelijkertijd. Dit soort contrasten zijn herkenbaar in je werk – Erik sprak er ook al over – en kenmerken je projecten die je binnen Bureau B+B

en daarna voor je eigen bureau hebt ontworpen. 'Het gaat bij ontwerpen ook helemaal niet om rechtlijnig of niet rechtlijnig', zei je in een interview, 'en al helemaal niet om het politiek statement dat daar bij zou horen, maar om het maken van contrasten: stoer versus teer, formeel versus informeel, krachtig in hoofdopzet, subtiel en verfijnd in detaillering.' Binnen ons bureau proberen wij ons opnieuw te verhouden tot deze ontwerphouding die wat ons betreft een kernwaarde is gebleken van ons bureau. Na een tijd waarin het bureau zich wellicht haast verloor in de pluriformiteit van het Nederlandse werkveld proberen we je oude draad weer op te pakken, opnieuw betekenis te geven.

Beeld: kaartdetail Groeneveld

Ongelofelijk vereerd waren we dan ook toen ons bureau – na een selectieprocedure – onlangs van Staatsbosbeheer de opdracht ontving voor het vervaardigen van een vernieuwde landgoedvisie voor Groeneveld. Toen de uitvraag binnenkwam dacht ik: 'Daar wil en kan ik helemaal niet aankomen, het is er al zo mooi, het is van Michael.' Met groot respect voor jouw werk zullen we samen met Staatsbosbeheer, Klement Rentmeesters, Erik de Jong en Simon Klingen deze opgave aanpakken, en we willen je daar graag op een manier bij betrekken. Jouw ontwerp voor Groeneveld is de meest recente succesvolle nieuwe laag van betekenis voor het kasteel, de tuinen en het landschap. We zullen er zorg voor dragen dat jouw ontwerp zal voortleven op die prachtige plek.

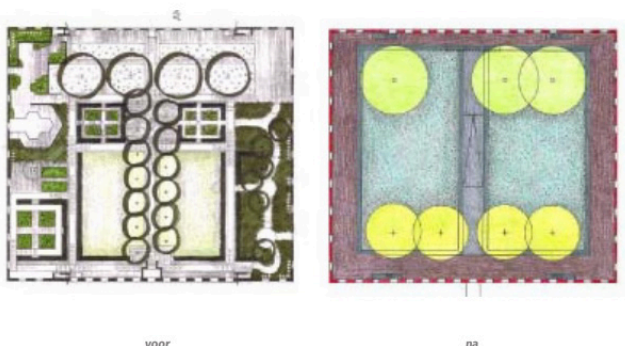
In een tijd waar ontwerpers met hun ontwerpen meer en meer lijken te schreeuwen om aandacht blijft jouw ontwerpstem bescheiden. Daarin schuilt veel kracht. Je ontwerpstem is krachtig gebleven. Je ingrepen helder, doeltreffend en raak. 'Je moet weten wanneer je moet stoppen met ontwerpen', vertel je in een interview met Landezine. Het lijkt makkelijk gezegd, maar precies dit vraagt om veel precieze aandacht. Het is namelijk heel moeilijk om 'weinig doen' te verkopen aan een opdrachtgever die een ontwerper heeft ingehuurd.

Die wil vaak dingen zien: 'Hij of zij wil waar voor het geld'. De ogenschijnlijke eenvoud van je ontwerp voor de binnentuin van het voormalige Hermitage museum in Amsterdam – nu het H'art museum geheten – inspireert me.

Beeld: binnentuin Hermitage

De logica van je ingrepen, maar ook de terughoudendheid en beheersing die je daar toonde geven nog steeds een krachtig antwoord op de flamboyante gimmicks die we helaas anno 2024 nog veel zien in ons vak. Alles haalde je weg behalve drie grote kastanjabomen die de ruimte domineren.

Beeld: kaart Hermitage voor en na

Beeld: binnentuin Hermitage

Een nieuwe verhoogde zitrand en een brede omloop geven volop ruimte om te verblijven. Op het moment dat de kastanjabomen het begeven en verwijderd zullen worden vangen vier reeds geplante opvolgers de bezoeker op. Deze vleugelnoten keren de ruimte straks om. Het licht zal anders de binnentuin in stromen. Er zal dan een nieuw licht de ruimte instromen. Het gebouw zal zich op nieuwe wijze openbaren en verhullen. Vooralsnog zijn de zeven bomen in gesprek met elkaar, in een door jou geschreven dialoog. Hun stille gesprek overstemt het rumoer in de tuin. Zo – ogenschijnlijk simpel – en zo ongelofelijk mooi.

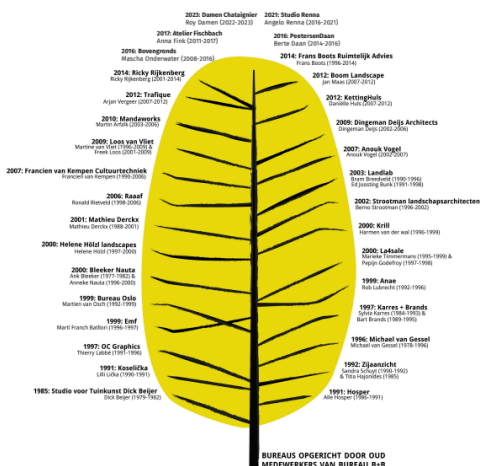

[Hannah Schubert, directielid Bureau B+B]

B+B heeft de afgelopen decennia veel verschillende episodes doorgemaakt. De generatiewissel, om de zoveel jaren, past naadloos in het DNA van het bureau [beeld B+B episodes directie] / Bij het voorbereiden van dit stuk dook ik in de archieven, waarin de episodes beschreven staan. Daarin valt op dat de periode van Michael wordt beschreven als ‘binnensteden en parken als motor voor de vitale stad’, wat kan worden opgevat als een continuering en verdieping van het vak na de ‘Hosper’-periode waarin een meer conceptuele, expressieve en experimentele ontwerpstijl de boventoon voerde. Daarna volgden verschillende goede en slechte tijden bij B+B; jaren van herbezinning, opnieuw uitvinden en het ‘overleven’ tijdens de crisisjaren rond 2009. In al die episodes heeft het bureau zich bewezen als innovatief en eigengereid, met een sterke werkmethode en wil om zich continu te vernieuwen. Terugkijkend heeft het bureau in al deze episodes een manier gevonden om relevant en innovatief te blijven.

Er wordt dan ook wel gezegd dat Bureau B+B een springplank voor talent is. En ik denk dat dat klopt; geen enkel ander Nederlands bureau heeft aan de wieg gestaan van zo veel gerenommeerde Nederlandse en internationale bureaus. Daarin lijkt de cirkel soms op wonderlijke wijze rond; Tomas en ik kennen elkaar van Karres en Brands; wij zijn opgeleid door Sylvia en Bart, die zelf ooit vanuit B+B hun bureau zijn gestart. Een van de langste constanten binnen het bureau is daarbij Michael geweest, en zijn invloed is tot de dag van vandaag voelbaar.

Besloten in het DNA van het bureau is dan ook het collectieve gevoel. We doen het samen, en er is ruimte en plek voor ieders talent. Daarmee verkleurt het bureau regelmatig, we bewegen mee met de fascinaties van ons team, en projecten volgen daar soms uit. Zo ontstaat er momenteel een nieuwe focus op ecologie en klimaatadaptatie, en meer regionale projecten zoals de EO Wijers prijsvraag met een visie voor Zeeland. Spannende opgaven waarvan we veel leren en andere aspecten van het vak gaan beheersen.

Beeld: B+B boom met ofspring

Beeld: Michael van Gessel liggend als meetlat

Kijkend naar de oude foto's uit de periode van Michael en Tineke maakt 'de oude tijd' ons soms een beetje jaloers. Er spreekt vrolijkheid uit; vakgenoten of 'vakidioten' die met een ogenschijnlijk ongebreideld plezier aan projecten werken. Al veranderen bepaalde dingen niet.

Er spreekt een bepaalde onbevangenheid uit. Ik weet dat dat de nostalgische blik op het verleden is met een bril op van 2024. Maar toch: wij proberen dat voort te zetten; we onderzoeken, we tekenen, we bouwen aan ons fundament, en we maken veel plezier samen, binnen het ontwerp proces maar bewust ook daarbuiten.

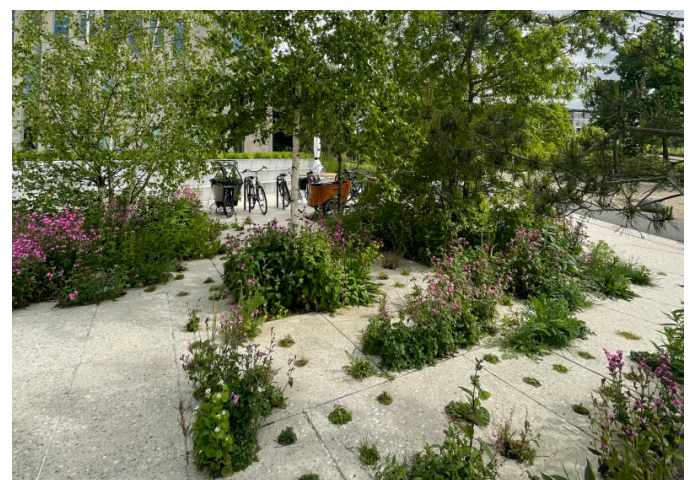

Beeld: excursie Noorwegen

Wat echter vast staat, is dat de tijden wel zijn veranderd. Er staan meer dan 800 landschapsarchitecten/tuinarchitecten ingeschreven in het architectenregister. Het krachtenveld van opdrachtgevers is dynamischer geworden, net als het politieke speelveld en de eisen binnen projecten. We vullen nu Excel lijsten in met vinkjes voor natuurinclusieve maatregelen en BENG scores. We zijn ons bovendien bewust van de enorme opgaven waar we een antwoord op moeten vinden; het tegengaan van hittestress, het toepassen van 'toekomstbomen', klimaatadaptatie, binnenstedelijke verdichting of de afweging of en zo ja waar we kunnen uitbreiden in het

landschap. En daarbinnen moeten we de verleiding weerstaan om alles mooier te schetsen dan het in werkelijkheid is of kan worden. We zijn wars van 'greenwashing', maar opdrachtgevers helaas niet altijd.

De kracht van ontwerp lijkt door die strategische vraagstukken soms meer op de achtergrond gedrukt te worden. Dat terwijl B+B bij uitstek een ambachtelijk ontwerp bureau is; we zien heel graag de projecten die we bedenken tot leven komen, en proberen met man en macht het ontwerp DNA van het bureau constant te bevrugen en levend te houden.

Beelden: ontwerpsessie tegels NIKE

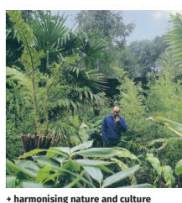
Om binnen dat krachtenveld koers te houden, organiseren we geregeld interne inspiratie sessies, de B+Mondays. Het in leven houden van het B+B DNA vinden we belangrijk. In de aanloop naar de laatste directiewissel hebben we de thema's die we van belang vinden aangescherpt.

Radicaal contextualisme, poëtische helderheid, cultural memory en harmonising nature and culture zijn thema's die naadloos verbonden zijn met de werkwijze van het 'oude B+B en met Michael. We proberen precies en radicaal contextueel te zijn, en in elk project gaan we op zoek naar een poëtische helderheid.

Beeld: workshop

We ruimen op; we proberen niet te veel te doen in een overladen wereld. We proberen ethisch en eerlijk te zijn; in materiaalkeuzes, in wat we toevoegen. Daarbij gebruiken we verschillende grafische representatie methoden, maar we zien tekenen en modellen maken als een onmisbare ambacht.

+ harmonising nature and culture

+ craftsmanship

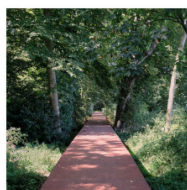
+ empowering communities

+ radical contextualism

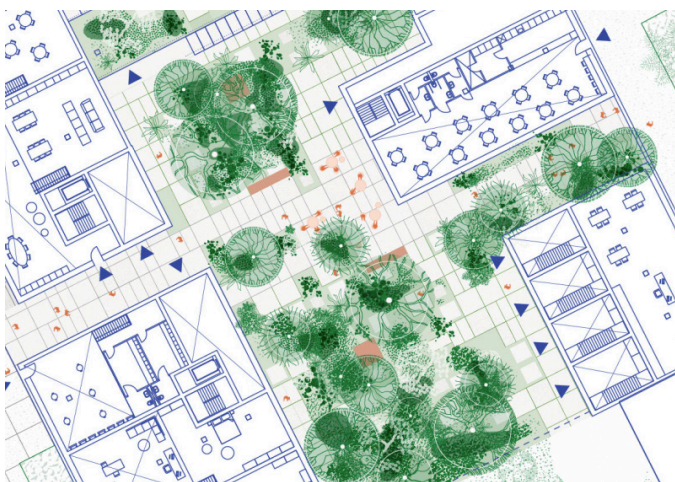

+ cultural memory

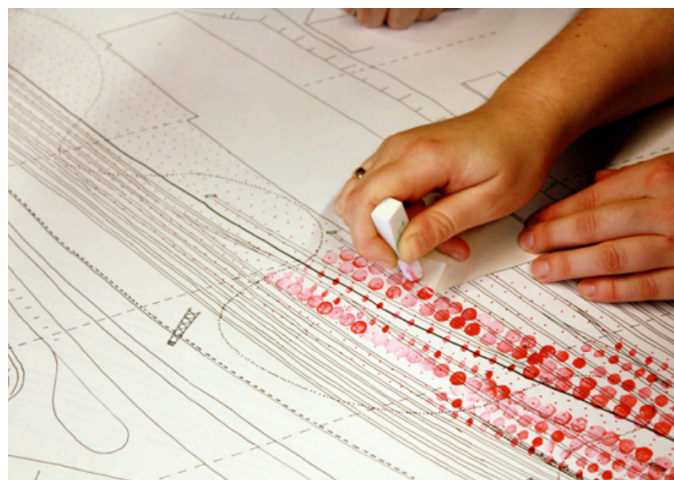
+ poetic clarity

Dat laatste thema, handtekenen als ambacht, gaat me na aan het hart.

Beeld: tekening werk B+B

We zijn momenteel aan het onderzoeken hoe 'AI' ons kan helpen in het snel genereren van beelden, maar terwijl we daar aan het leren zijn ben ik me er zeer bewust van hoe gevaarlijk het is je te laten leiden door een beeld dat door iets anders wordt gecreëerd, en niet door jezelf. Juist door te tekenen, te voelen, wordt het ontwerpen een tactiele ervaring.

De tekeningen van Michael tonen de zoektocht tijdens het ontwerp proces, en leggen in alle helderheid vast wat de essentie is. Wij tekenen bewust veel met de hand, en proberen het ontwikkelen van een handtekening te stimuleren. Het is hoopgevend dat veel jonge ontwerpers portfolio's opsturen die eigenheid tonen door handschetsen en ambachtelijk werken.

Het mooie aan het werk van Michael is dat ieder van ons, bewust of onbewust, in aanraking komt met zijn werk. Door de vanzelfsprekendheid van zijn ontwerpen en het alomvattende van zijn oeuvre ben je je daar misschien niet altijd van bewust.

Zo liep ik in 2004 stage op Kasteel Groeneveld, waar ik me ingebluft had nadat mijn ouders een tentoonstelling hadden gehad in het kasteel. Ik was destijds net terug uit Berlijn waar ik had gesnuffeld aan stedenbouwkundige ontwerpen. Dat ik ooit zelf landschapsarchitect zou worden zat überhaupt niet op mijn netvlies.

Wat ik me herinner uit die tijd zijn de middagwandelingen door het park, zichtlijnen en de enorme bomen die ruisten in de wind. Het voelde alsof het altijd zo was geweest, en altijd zo zou blijven. Dat Michael er twintig jaar eerder met een bijna medische precisie doorheen was gegaan om de verhaallijnen uit het verleden weer leesbaar te maken, kon ik niet bevroeden.

Inmiddels woon ik op IJburg, en ervaar ik dagelijks de wind, de kracht van de horizon en de Hollandse luchten die je, waar je ook staat, via grandioze doorzichten

in dwars- en lengterichting kan ervaren. IJburg is inmiddels een volwassen stadswijk geworden .

Beeld: IJburg vroeger, IJburg nu

Volgende week gaan we met het hele bureau op excursie naar IJburg om te leren van het landschap, de typologische overgangen tussen publiek en privé en het omringende landschappelijke kader. Daarmee is de cirkel rond, Michael. Waar we ons ook bewegen, we komen je werk dagelijks tegen. Je inspireert tot op heden de jongere generaties en maakt dat we allemaal een beetje een Michael willen zijn.

‘B+B heeft een méér dan warme plek in mijn hart’, schreef je voorin een boek dat je een aantal jaar terug aan het bureau cadeau gaf. Andersom is het niet anders.

